

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR Shuhrat Sirojiddinov
BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI Karomat Mullaxo'jayeva
MAS'UL KOTIB Ozoda Tojiboyeva
TAHRIR HAY'ATI Zaynobiddin Abdirashidov Karl Rayxl (Germaniya) Isa Habibbeyli (Ozarbayjon) Seyhan Tanju (Turkiya) Almaz Ulvi (Ozarbayjon) Benedek Peri (Vengriya) Vahit Turk (Turkiya) Teymur Kerimli (Ozarbayjon) Eunkyoung Oh (Koreya) Mark Toutant (AQSh) Boqijon To'xliyev Qosimjon Sodiqov Hamidulla Dadaboyev Nurboy Jabborov G'aybulla Boboyorov Vali Savash (Turkiya) Onal Kaya (Turkiya) Kimura Satoru (Yaponiya) Aftondil Erkinov Rashid Zohidov Otabek Jo'raboyev Baxtiyor Abdushukurov Dilnavoz Yusupova Qo'ldosh Pardayev Nodirbek Jo'raqo'ziyev

MUNDARIJA	
MATNSHUNOSLIK	
Oysara Madaliyeva Alisher Navoiy "Badoyi' ul-bidoya" devonining Mashhad qo'lyozmasi	4
Jamoliddin Jo'rayev Haydar Xorazmiy "Gulshan ul-asror" asarining nashrlari xususida	20
ADABIYOTSHUNOSLIK	
Gavhar Rahmatova Qadimgi turkiy she'riyatda qo'llangan badiiy san'atlar va ularning matn stilistikasiga ta'siri	33
Diyora Abduljalilova Alisher Navoiy "Hayrat ul-abror" va Yahyobey Toshlijali "Gulshan ul-anvor" dostonlari qiyosi	47
Gulchin Sofiyeva Sharq klassik adabiyotida epistolyar janr	65
LINGVISTIKA	
Mahliyoxon Tuxtasinova L. Z. Budagov lug'atida eski o'zbek adabiy tili harbiy istilohlarining izohlanishi	77
Umida Radjapova "Lahjat ul-lug'ot" asarida ifodalangan zoonimlar	101

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Hamidulla Dadaboyev	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Dilnavoz Yusupova	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
 TEXTOLOGY	
Oysara Madalieva ‘Ali Shīr Navā’ī’s Badāyi ‘al-bidāya divan’s Manuscript of Mashhad	4
Jamoliddin Juraev About the publication of the work “Gulshan ul- asror” by Haydar Khorazmiy	20
 LITERATURE	
Gavhar Rahmatova Artistic arts used in ancient Turkic oral poetry and their influence on the text stylistics	33
Diyora Abduljalilova Comparison of Alisher Navoi's "Hayrat ul-Abror" and "Gulshan ul-Anvar" epics by Yahyobey Tashlijali	47
Gulchin Sofieva Epistolary genre in Eastern classical literature	65
 LINGUISTICS	
Mahliyokhon Tukhtasinova Interpretation of military terms in the old Uzbek literary language in the Dictionary of L.Z. Budagov	77
Umida Radjapova Zoonyms represented in "Lahjatu-l-lug'ot"	101

Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror” va Yahyobey Toshlijali “Gulshan ul-anvor” dostonlari qiyosi

Diyora Abduljalilova¹

Abstrakt

Adabiyotshunoslikda muayyan adabiy an’ana va o’zaro ta’sir doirasida yaratilgan asarlarni o’rganish har ikki xalq adabiyoti miqyosida muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, sakkiz asrlik tarixga ega bo’lgan xamsanavislik an’anasi doirasida yaratilgan asarlarni o’zaro ta’sir va aks ta’sir, obyektivlik va sinkretizm tamoyillari asosida o’rganish dolzarb masalalar sirasiga kiradi. Shu ma’noda tili, madaniyati, urf-odat va an’analari bir-biriga yaqin bo’lgan o’zbek va turk xalqlari o’rtasidagi adabiy aloqalarni xamsanavislik an’anasi asosida tadqiq etish davr talabidir.

Ushbu maqolada Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror” hamda Yahyobey Toshlijali “Gulshan ul-anvor” dostonlarining qiyosi haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: *xamsanavislik, “Hayrat ul-abror”, “Gulshan ul-anvor”, syujet, muqaddima.*

Kirish

Sharq musulmon adabiyoti tarixida xamsachilik an’anasi alohida o’rin egallaydi. Vujudga kelish va shakllanish davriga ko’ra XII asrga mansub bo’lgan bu adabiy hodisa sakkiz asrga yaqin vaqt davomida yuzlab naziralar – javob dostonlariga ega bo’ldi. Sharq adabiyotida birinchi bo’lib “Xamsa” yozgan shaxs buyuk ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviydir. U 1170 – 1204-yillar oralig’ida birin-ketin 5 ta doston yaratdi, bu dostonlar shoir vafotidan so’ng yaxlit bir to’plamga birlashtirilib “Panj ganj” (“Besh xazina”) deb atala boshlandi va keyinchalik “Xamsa” nomi bilan mashhur bo’ldi [Алиев 1985].

An’anani davom ettirib necha asrlar davomida yuzlab

¹Abduljalilova Diyora Abduljalol qizi – mustaqil tadqiqotchi, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o’zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: d.abduljalilova@mail.ru

ORCID ID: 0009-0007-2656-9894

Iqtibos uchun: Abduljalilova, D.A. 2022. “Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror” va Yahyobey Toshlijali “Gulshan ul-anvor” dostonlari qiyosi”. *Oltin bitiglar* 4: 47–64.

shoirilar “Xamsa” yaratishga muvaffaq bo’ldilar, biroq mashhur xamsanavislar safidan joy olish barchaga ham nasib etmagan. Adabiyotshunoslikda mavjud ma’lumotlarga ko’ra, Usmonli turklar adabiyotida XVI-XVII asrlarda “Xamsa” nomi ostida masnaviy yozgan shoirlarning soni o’n oltitaga yetadi. Lekin ularning hammasi ham o’z asarlarini mukammal beshlik holiga keltirishmagan yoki nomi ma’lum bo’lgan asarlarning aksariyati bizgacha yetib kelmagan. Onado’lida masnaviy yozish va fors shoiri Nizomiydan ilhom olish Navoiydan ancha avval boshlangan bo’lsa-da, ko’pgina shoirlar uchun masnaviylarni yozishlariga usmoniy imperiyasida ko’p o’qilgan Alisher Navoiyning “Xamsa”si turtki bo’lgan, degan ehtimol ko’proq. Levend Turkiya kutubxonalarida Navoiy “Xamsa”sining o’n bitta to’liq (ikkitasi kulliyotlar tarkibida), hamda dostonlardan biri yoki birdan ortig’i bor bo’lgan yana yettita qo’lyozma mavjudligini qayd etgan [Levend 1965].

Xamsashunoslikda Usmonli turklar adabiyotida beshlik yaratgan shoirlar sifatida quyidagilar eslanadi: Hamdiy, Behishtiy, Yahyobey Toshlijali, Nav’izoda Atoyi, Fayziy, Subhizoda Fayzulloh, Chokariy, Ahmad Rizvon, Hojatiy, Jaliliy, Muidiy, Fathulloh Orif Chalabiy, Fazliy, Lome’iy va b.

Toshlijali Yahyobey haqida ma’lumotlar

Alisher Navoiydan so’ng unga ergashib, turkiy tilda “Xamsa” yozgan shoirlardan biri Toshlijali Yahyobeydir. U XVI asr Usmonlilar davrida yashab ijod etgan shoir, devon va “Xamsa” sohibi hisoblanadi. Yahyobey 1498-yilda tug’ilgan (Ba’zi manbalarda tug’ilgan yili noma’lum deb keltiriladi) [Ислом энциклопедияси 2011, 156-157 б]. U o’z asarlarida Sangiston, Toshli degan joydan ekanligini e’tirof etadi. Toshlijali taxallusi ham shundan kelib chiqqan.

Arnavud“un hassları yegleri

Nesl-i kadīmüm Dukakın begleri

Mülk-i Arab“dan ki firar itdiler

Taşlu vilayetde karar itdiler [Yahyabey 2016, 25].

Bolaligida Usmonlilar davlatiga qarashli harbiy bo’linma – Yanicharlar bo’linmasiga olib kelinadi. Harbiy bo’linmada o’zining ilmga bo’lgan ishtiyoqi bilan bo’linma kotibi Shahobiddin Beyning e’tiboriga tushadi va ba’zi majburiyatlardan ozod bo’ladi. Oshiq Chalabiy so’zlariga ko’ra, u Kamolposhshozoda, Fenarizoda Muhiddin kabi olim va shoirlar majlislarida qatnashadi.

Ijod bilan birga jangovorlikda ham o’zini tarbiyalab bora-

di. Toshlijali Yahyobey Sulton Sulaymon taxtga o'tirganidan so'ng ijodkor sifatida ham nom qozonadi. Rustam poshoning qanoti ostida saroyda xizmat qila boshlaydi. Manbalada uning shahzoda Mustafoning yaqin do'sti bo'lgani, sanjak (Usmonlilar davrida shahzodalar ma'lum yoshga yetgach, ularga biror viloyat boshqaruvi topshirilgan) boshqaruvida maslahatchisi bo'lgani haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Yahyobey Toshlijalining bizgacha bir devoni, devondan o'rin olgan Istanbul haqidagi ikkita manzumasi va besh dostonidan iborat "Xamsa"si yetib kelgan. Latifiy bulardan tashqari, shoirning "Noz-u niyoz" nomli bir asari ham borligini aytib o'tadi [Latifi 2000, 235]. Lekin bu asar hozirgacha topilmagan. Shuningdek, adabiyotshunoslikda Toshlijalining 2000 baytli "Sulaymonnoma" hamda Payg'ambar (s.a.v) mo'jizalari haqidagi asarlari ham mavjudligi to'g'risida ayrim ma'lumotlar uchraydi. Lekin shoirning o'zi "Gulshan ul-anvor" dostonining "Xotimat ul-kitob" qismi va devonining debochasida Sulton Sulaymon homiyligida "Xamsa" yozganini va uni Sultonga bag'ishlaganini aytib o'tadi.

Toshlijali devoniga uch marta tartib berib, har safar unga muhim o'zgartirishlar kiritgan. Mehmed Chavusho'g'lu tomonidan Yahyobey devonining olti nusxasi solishtirilib, ilmiy-tanqidiy matni nashr etilgan [Islom ans., 1997, 345].

Yahyobey devon sohibi bo'lsa-da, uning turkiy adabiyotdagi asosiy o'rnini "Xamsa" belgilab berdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Toshlijalining besh dostonidan iborat "Xamsa"si "Gulshan ul-anvor", "Shoh-u gado", "Ganjinai roz", "Yusuf va Zulayho" va "Usulnoma" dostonlaridan iborat.

Toshlijali Yahyobey "Xamsa"si

Adabiyotshunoslikda Toshlijalining "Gulshan ul-anvor", "Ganjinai roz" va "Usulnoma" dostonlarining har uchalasi ham Nizomiy "Maxzan ul-asror"iga javob tarzida vujudga kelgan degan qarash bor [Arasli 1980, 91]. Lekin uning "Gulshan ul-anvor" dostoni Alisher Navoiy ta'sirida, "Ganjinai roz" dostoni esa Abdurahmon Jomiyning "Subhat ul-abror" dostoni ta'sirida yozilgan. Dostonning kompozitsion qurilishi (Jomiy dostoni singari 40 maqolatdan iborat ekanligi) va unda qo'llanilgan she'riy o'lchov ham fikrimizni tasdiqlaydi. Muallif ushbu dostonida Nizomiy va Dehlaviylar qatorida Abdurahmon Jomiyning nomini ham alohida ehtirom bilan yodga oladi:

Jarashur Chamiji yerbabi nizam,

Olsa zerrin naleh ol bag'a mudam [Yahyabey 2016, 30].

Yahyobey Toshlijalining xamsanavislikka munosabati ko'p jihatdan Jomiyini eslatadi. Xususan, uning dostonlarida falsafiy yo'nalishga ko'proq urg'u berilganligi va Yusuf payg'ambar qissasiga doir alohida doston yaratgani mazkur muallifning beshlik yaratishda Nizomiydan ko'ra ko'proq Jomiyga ergashganligini ko'rsatadi [Юсупова 2008]. Bu ikki ijodkor beshligidagi o'zaro o'xshash jihatlar haqida to'liqroq tasavvur hosil bo'lishi uchun quyidagi jadvalni keltiramiz:

№	Jomiy beshligidagi dostonlar	Toshlijali beshligidagi dostonlar
1.	“Tuhfat ul-ahror”	“Gulshan ul-anvor”
2.	“Subhat ul-abror”	“Ganjinai roz”
3.	“Yusuf va Zulayho”	“Yusuf va Zulayho”
4.	“Layli va Majnun”	“Shoh va gado”
5.	“Xiradnomai Iskandariy”	“Usulnoma”

Endi shu dostonlarda qo'llanilgan she'riy o'lchovlarni ham qiyoslasak:

Jomiy beshligida qo'llanilgan vaznlar va ularning taqti'i	Toshlijali beshligida qo'llanilgan vaznlar va ularning taqti'i
“Tuhfat ul-ahror” sari' bahri -VV- -VV- -V-	“Gulshan ul-anvor” sari' bahri -VV- -VV- -V-
“Subhatul abror” ramali maxbun - V - - VV- - VV-	“Ganjinai roz” ramali maxbun -V - - VV- - VV-
“Yusuf va Zulayho” hazaji mahzuf V- - - V- - - V- -	“Yusuf va Zulayho” hazaji mahzuf V- - - V- - - V- -
“Layli va Majnun” hazaji axrab - -V V-V- V- -	“Shoh va gado” hazaji axrab - -V V-V- V- -
“Xiradnomai Iskandariy” mutaqorib bahri V- - V- - V- - V-	“Usulnoma” mutaqorib bahri V- - V- - V- - V-

Ko'rinadiki, Yahyobey Tojlijoli beshligi ham Jomiy beshligi singari 3 ta falsafiy yo'nalishdagi va ikkita ishqiy dostonidan iborat.

Shoir ijodining o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri

shundaki, u nafaqat "Xamsa"sida, balki g'azallarida ham sodda va xalqona uslubdan foydalangan. Xamsanavislikda Yahyobey o'zidan avval yaratilgan "Xamsa"lardan farqli o'laroq, o'z "Xamsa"sini yangi mavzular, voqealar va uslub bilan boyitgan. O'z asarlari debochasida shoir buni alohida ta'kidlab o'tadi.

Yahyobey qalami o'tkir ijodkor, qilichi keskir sarkarda bo'lgan. U devoni hamda masnaviylarida o'zi haqida so'z yuritarkan, jasurligi va janglarda ko'rsatgan qahramonliklarini faxr bilan shunday ta'riflaydi:

Ïki h ner verdi bana Z 'l-cel l

Biri ŕeca t, biri fazl u kem l [Yahyabey 2016, 30].

Toshlijali o'zining "Gulshan ul-anvor" dostonidan olingan ushbu baytda Alloh taolo tomonidan unga kuch-qudrat hamda zehn berilganini faxr bilan ta'kidlaydi. Shoir o'z asarlarida, xususan, qasida, musammat va "Xamsa"sida askarlik hamda shoirlik faoliyati haqida juda ko'plab ma'lumotlarni keltiradi.

Yahyobey Toshlijali Xayoliy Bey bilan birgalikda Sulton Sulaymon Qonuniyning Bag'dod yurishida qatnashgan va mashhur ozar shoiri Fuzuliy bilan uchrashgan. Toshlijali "Qilich va qalam sohibi" unvonini olib, harbiy shoir sifatida taniladi.

Bizga ma'lumki, Alisher Navoiyning hayoti va ijodi haqida eng ishonchli va asosli ma'lumotlar, albatta, o'zining asarlarida keltirilgan. Navoiy garchi o'z tarjimaiy holini maxsus yozib qoldirmagan bo'lsa-da, lekin shoirning deyarli barcha asarlarida uning shaxsiyati, ijodiy va ijtimoiy faoliyati haqida muayyan fikrlar keltiriladi. Xususan, "Vaqfiya", "Munshaot" asarlarida ulug' shoirning ijtimoiy faoliyati aks etsa, "Majolis un-nafois", "Xamsa", "Munjojt", "Xazoyin ul-maoniy" kabi asarlarida shaxsiy hayoti, "Muhokamat ul-lug'atayn", "Xamsat ul-mutahayyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher" kabi asarlarida shoir qalamiga mansub ba'zi asarlarning yozilish tarixi bilan bog'liq ma'lumotlarni uchratamiz [Юсупова 2016, 55].

Alisher Navoiyning shaxsiyati, ijodiy faoliyati o'zbek adabiyotshunosligida yetarlicha o'rganilgani uchun biz bu o'rinda asosan ikki ijodkorning ijtimoiy faoliyatini muayyan tarzda qiyoslaymiz. Agar ularning hayot yo'liga nazar tashlaydigan bo'lsak, ular orasida o'zaro mushtarak jihatlarini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Yuqorida biz Yahyobeyning harbiy sohada ham muayyan tarzda muvaffaqiyatga erishganligi haqida gapirdik. Bizda, garchi, Alisher Navoiyning harbiy mahorati bilan bog'liq jihati chuqur o'rganilmagan bo'lsa ham, Xondamirning "Makorim ul-axloq" asarida quyidagi voqea keltirilganiga guvoh bo'lamiz: Alisher Navoiy

podshoh Husayn Boyqaro saroyida faoliyat yuritgan paytda nafaqat podshohning yaqin maslahatchisi, harbiy yurishlarda ham yaqin hamrohi bo'lgan. Xususan, uning Mirzo Yodgorni yenggani bilan bog'liq voqea shoirning buyuk harbiy mahoratidan dalolat bersa, asarda keltirilgan Mavlono Soni'iy bilan bog'liq hikoyat uning adolatsizlikka qarshi murosasiz davlat arbobi ekanligini ham ko'rsatadi. Bu haqda Xondamir shunday yozadi: "Zolim kishilardan bo'lgan va bir qancha vaqt a'lo hazrat saroyida vazirlik kabi yuqori darajaga yetishgan Mavlono Soni'iy boshiga katta salla o'rab yurardi. Kunlardan bir kuni uning noma'qul ishlari olam sohibqironining quyoshdek nur sochuvchi ko'ngliga ma'lum bo'lgach, undan g'azablanib, uning boshidan sallasini olib tashlashlarini buyurdilar. Shunda o'sha yerda bo'lgan tengsiz Amir iqboli baland podshohga yuzlanib, quyidagi misrani tilga oldilar: **Misra:**

Chu bori sar sabuk kardiy, sabuk kun bori gardan ham.

(Mazmuni: Boshidagi yukni yengillatgan ekansan, endi bo'ynidagi yukni ham yengillatgin, ya'ni, sallasini olib tashladingmi, endi kallasini ham olib tashla) [Xondamir 2015, 35].

Manbalarda Yahyobeyning Sulton Sulaymon davrida adolatsizlikka qarshi ko'plab she'rlar yozganligi, bu borada murosasiz bo'lganligi haqida ko'plab a'lumotlar bor. Sulton Sulaymon og'li Shahzoda Mustafoni qatl ettirganidan so'ng yozgan marsiyasi buning yaqqol isbotidir.

Meded meded bu cihanım yıkıldı bir yanı

Ecel celâlîleri aldı Mustafa Hânı

Tohındı mihr-i cemâli bozuldı erkânı

Vebale koydılar âl ile Al-i Osmânı

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı

Felek o canibe döndürdi şâh-ı devrânı

Yalancımın kun bühtanı bugz-ı pinhânı

Akıtdı yaşumımı yakdı nâr-ı hicrânı

Cinayet etmedi cânî gibi anın cânı

Boguldı seyl-i belâya tagıldı erkânı [Yahyabey 2016, 40].

Har ikkala ijodkor o'z ijodiy faoliyatini bevosita lirik she'rlar yozishdan boshlashgan. Va ikkalasining ham devon sohibi bo'lganligi, va keyinroq, muayyan tajribaga ega bo'lgandan keyin "Xamsa" yozishga kirishganligi ham ularning ijodiy faoliyatida ham umumiy o'xshashliklar borligini ko'rsatadi.

Yahyobey Toshlijali Usmonli turklar adabiyotida podshohning eng yaqin kishilardan biri sifatida, ham davlat arbobi, ham ijodkor sifatida faoliyat yuritgan bo'lsa, Alisher Navoiy Xurosonda Husayn Boyqaroning "Amiri muqarrabi" va ijodkor shaxs sifatida faoliyat yuritdi. Ularning har ikkalalari ham buyuk ijodkor bo'lish bilan birga, kuchli davlat arbobi va harbiylik sohasida yaxshi malakaga ega bo'lgan shaxslar edi. Har ikkala ijodkor xamsanavislikda o'z o'rnini va yo'nalishiga ega bo'lgan shaxslar sifatida adabiyot tarixida nom qoldirdi.

Alisher Navoiy "Hayrat ul-abror" hamda Toshlijali Yahyobey "Gulshan ul-anvor" dostonlarining kompozitsion qurilishi

Alisher Navoiy "Xamsa"sidagi birinchi doston – "Hayrat ul-abror" ("Yaxshi kishilarning hayratlanishi") 1483-yilda yaratilgan edi. Doston 3988 baytdan iborat bo'lib, 63 bob, 20 maqolat va 20 hikoyatdan tashkil topgan. Shundan muqaddima 21 bobni o'z ichiga oladi.

Asar muqaddimasi "Bismillahir rohmanir rohim" oyatining tasvifi bilan boshlanib, Allohga hamd, Payg'ambarimiz (s.a.v.) ga na't bilan davom etadi. 12-bob salaf haqida, 13-bob Abdurahmon Jomiy madhiga bag'ishlanadi. Dostonning 14-15 boblari so'z ta'rifiga bag'ishlangan. Husayn Boyqaro madhiga bag'ishlangan 16-bobdan so'ng "Ko'ngil ta'rifiga" bag'ishlangan bob keltiriladi.

Muqaddimaning 18-20 boblari hayrat ta'rifidir. Alisher Navoiy doston muqaddimasining so'nggi bobini Xoja Ubaydulloh Ahror madhiga bag'ishlaydi.

22-bobdan dostonning asosiy boblari boshlanadi. Asosiy qism maqolat va hikoyatlardan tashkil topgan 40 bobni o'z ichiga oladi. Maqolatlar muayyan bir axloqiy-falsafiy mavzuga bag'ishlangan bo'lib, shoir dastlab ushbu mavzuga munosabat bildiradi, mavzu yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini bayon qiladi, so'ngra shu mavzuga mos ibratli hikoya keltiradi. Maqolatlarning barchasi ularga ilova qilingan hikoyatlar ham bir-biri bilan izchil bog'langan, mazmunan biri ikkinchisini davom ettiradi, to'ldiradi, rivojlantiradi.

Shu tariqa asosiy qism 20 maqolat va unga ilova tarzida keltirilgan hikoyatlar bayoni tarzida davom etadi. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin:

Maqolat nomi	Hikoyat
Iymon sharhida	Shayx Boyazid Bistomiy va uning murid haqidagi hikoyat
Islom bobida	Ibrohim Adham va Robiya Adviya haqidagi hikoyat
Salotin (sultonlar) zikrida	Shoh G'oziy hikoyati
Xirqa kiygan riyokor shayxlar xususida	Abdulla Ansoriy haqidagi hikoyat
Karam (xayr-u ehson) vasfida	Hotami Toyi hikoyati
Adablilik to'g'risida	No'shiravon va Nargis haqidagi hikoyat
Qanoat bobida	Qanoatli va qanoatsiz ikki do'st haqidagi hikoyat
Vafo bobida	Ikki vafoli yor hikoyati
Ishq o'ti ta'rifida	Shayx Iroqiy haqidagi hikoyat
Rostliq ta'rifida	Sher bilan Durroj hikoyati
Ilm osmonining yulduzlardek baland martabaliligi haqida	Imom Roziy va Xorazmshoh haqidagi hikoyat
Qalam va qalam ahllari haqida	Yoqut haqidagi hikoyat
Bulutdek foyda keltiruvchi odamlar haqida	Ayyub va o'g'ri haqidagi hikoyat
Osmon tuzilishidan shikoyat	Iskandar haqidagi hikoyat
Jaholat mayining quyqasini ichadiganlar haqida	Isroiliy rind haqidagi hikoyat
Xunasasifat oliftalar haqida	Abdulloh Muborak haqidagi hikoyat
Bahor yigitligining sofligi haqida	Zaynobiddin va uning o'g'li haqidagi hikoyat
Falak g'amxonasi haqida	Go'zal malika va uning oshig'i haqidagi hikoyat
Xurosonning misli yo'q viloyati bayonida	Bahrom va bog' haqidagi hikoyat
Maqsadning o'talgani haqida	Xoja Muhammad Porso haqidagi hikoyat

Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" dostoni sari' bahrida yozilgan.

Toshlijali Yahyobey "Xamsa"sining "Gulshan ul-anvor" dostoni 98 bob, 2914 baytdan iborat bo'lib, tasavvufiy yo'nalishda yozilgan va "Xamsa"ning boshqa dostonlari kabi zamona hukmdori Sulton Sulaymonga bag'ishlangan. Masnaviy shaklida bitilganligi, asosiy bo'limlardan keyin keladigan maqolat, hikoyat va qissalari bilan Nizomiyning "Maxzan ul-asror" turidagi asarlardan bo'lsa-da, tuzilishi jihatidan ulardan farq qiladi. Ushbu asarlarda ko'rilgan maqolatdan keyin birinchi bo'lib aytilgan mavzu bilan bog'liq hikoya shaklidagi kompozitsiya tartibi "Gulshan ul-anvor"da ko'rinmaydi.

Asar muqaddima, 4 asosiy fasl, maqolat, hikoyat va tamsillardan iborat.

Asosiy qism to'rt fasl, aziz avliolarning tasnifi va darajalari shaklida tartibga solinadi. Ushbu fasllarlar hikoyalar, tamsil (hikoyaga mos hayotiy misollar) va tanbeh, ya'ni nasihatlar bilan boyitilgan.

Birinchi faslda sultonlar qanday bo'lishi kerakligi bayon qilinadi. Johillarni tarbiyalash, johillarga nasihat qilish maqsadida yozilgan ikkinchi bobda mavzu yanada kengayadi. Bu bo'limda ilm va ibodatning ahamiyati, haromdan saqlanish va haqiqiy shayx qanday bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi. Noqonuniy munosabatlar, yomon axloq va soxta shayxlar tanqid qilinadi.

Uchinchi bobda o'tkinchi dunyo lazzatlari odamlarni aldamasligi kerakligi haqida yozilgan. To'rtinchi fasl qanoat haqida bo'lib, u inson iymonini mustahkamlashi haqida so'z boradi. Bu bobda mavzu kengayib, tarqalib ketganligi, mavzuning ma'lum bir tizimli davom etmaganligi diqqatga sazovordir. To'rtinchi bobda qanoat, toat, iztirob, tafakkur, jamoatdagi ibodatning ahamiyati, qalb pokligi va tush ta'biri haqida so'z boradi. Shoir bu boblarni hikoyalar, tasvirlar va nasihatlar bilan boyitgan.

To'rtinchi fasldan so'ng avliyolar tasniflangan boshqa bir bob keladi. Bob to'rtta alohida sarlavhadan iborat bo'lib, avliyolarni tavsiflaydi. Yuqorida zikr etilgan avliyolarning har bir guruhi to'rt xalifaning biriga ergashganligini ta'kidlagan shoir, ularning barchasining yo'li Muhammad (s.a.v.)ning oldiga borganini aytadi.

Avliyolarni yetti darajaga ajratgan Yahyo bu darajalarni hikoyatlar bilan tushuntirib, boyitadi. Asar murojaatida masnaviyning go'zalligi va o'ziga xosligini ta'kidlagan shoir boshqa masnaviylarda bo'lgani kabi yaxshi xattotni ham ulug'laydi, johil xattotni tanqid ham qiladi.

“Gulshan ul-anvor” dostonidagi maqolat va hikoyatlar

Maqolatlar	Hikoyatlar
Avvalgi fasl: podshohlar qanday bo‘lishi haqida	8 ta hikoyat o‘rin olgan
Ikkinchi fasl: g‘ofillar tarbiyasi va johillarga va‘z	Bir nechta hikoyat va tam-sillar
Uchinchi fasl: dunyoga muhabbat qo‘yish oxiratdagi qiyinchiliklarga sabab bo‘lishi haqida	Bir nechta hikoyatlar
To‘rtinchi fasl: qanoatli bo‘lish yaxshi xislatlardan biri ekanligi to‘g‘risida	Bir nechta hikoyatlar

“Gulshan ul-anvor” ham Navoiy dostoni singari sari’ bahri-ning sariyi musaddasi matviyi makshuf (muftailun muftailun foilun) vaznida yozilgan. Qofiya tizimi aa, bb, dd ... bo‘lgan masnaviyda murdof qofiyalarining ko‘pligi diqqatni tortadi.

Dostonlardagi muqaddimaviy boblar qiyosi

Dostonlardagi muqaddimaviy boblarning qiyosiy tahlili ikki ijodkor g‘oyaviy va badiiy niyatining mohiyatini anglashda muhim o‘rin tutadi. Zero, “Xamsa” dostonlaridagi muqaddimalar voqelikka shunchaki an’anaviy kirish bo‘lmay, balki dostonlar mundarijasi uchun ochqich vazifasini ham o‘taydi. Shu ma’noda muqaddimalarda keltirilgan fikrlarga alohida e’tibor berish dostonlar tagzaminida yashiringan ramziy ma’nolarni ochishga yordam beradi” [Юсупова 2016].

“Hayrat ul-abror” dostonining birinchi bobi “Bismillahir rohmanir rohim» (“Mehribon va rahmli Alloh nomi bilan boshlayman”) oyatining shoirona talqiniga bag‘ishlanganligi uchun “basmala bobi” deb ham ataladi. Ushbu bob bilan bog‘liq nazariy talqinlar o‘zbek adabiyotshunoslari A.Rustamiy, H.Karomatov, R.Vohidov, M.Muhiddinov, M.Imomnazarov, O.Davlatovlarning tadqiqotlarida uchraydi [Рустамий 1999].

Bu bob nafaqat “Hayrat ul-abror” uchun, balki “Xamsa” uchun ham kirish vazifasini o‘taydi, chunki keyingi dostonlarda biz bu ilohiy jumlaning uchratmaymiz.

Yahyobey Toshlijalining ikki ming to‘qqiz yuz o‘n to‘rt baytdan iborat bo‘lgan dostoni muqaddimasi esa uchta basmala, uchta hamd, uchta munojot hamda biri Me’roj tuni ta’rifiga bag‘ishlangan uchta na’t, Sulton Sulaymonga bag‘ishlangan maqto’v qismi hamda

asarning yozish sabablaridan iborat.

Dostondagi muqaddimaviy boblarni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin:

Bob nomi	Hajmi
Birinchi basmala	52 bayt
Ikkinchi basmala	38 bayt
Uchinchi basmala	31 bayt
Avvalgi hamd	70 bayt
Ikkinchi hamd	42 bayt
Uchinchi hamd	46 bayt
Birinchi munojot	37 bayt
Ikkinchi munojot	41 bayt
Uchinchi munojot	41 bayt
Nasihah (tanbeh)	7 bayt
Hikoyah	21 bayt
Birinchi na't	41 bayt
Ikkinchi na't	54 bayt
Uchinchi na't (Me'roj tuni ta'rifi)	72 bayt
Sulton Sulaymon madhi	52 bayt
Asarning yozilish sababi	48 bayt
Shayx Muhammad dede madhi	31 bayt
Imom A'zam hikoyasi	34 bayt
"Xamsa" sohibining uzri	65 bayt

Alisher Navoiy basmala bobining dastlabki 12 baytini "bis-milloh" oyatining umumiy tavsifiga bag'ishlaydi: oyat o'z shakli va mohiyatiga ko'ra butun borliqning nizomini ushlab turuvchi "jahon rishtasi", tiriklik asosi bo'lmish "jon rishtasi", abadiylik xazinasiga eltuvchi sinoatli tasbeh, ham dunyo, ham oxirat saodatini sayd etuvchi arqon, obihayot oquvchi ariq, Arshi a'loni yorituvchi qandilga o'xshatiladi. Keyingi baytlarda vahdat (birlik, Alloh taoloning bir-u borligi) xazinasiga eltuvchi yo'l sifatida ta'riflangan "bis-milloh"dagi har bir harfga ikki toifa – "ahli qabul" (qabul etganlar) va "ahli rad" (inkor qilganlar) uchun alohida ma'no yuklatiladi. Dastlab rad etuvchilarga to'xtalinar ekan, ushbu jumladagi har bir harfning bu toifa kishilarini jazolantirishga xizmat qildirilganligini ko'ramiz. Xususan, "س" – "sin" harfi haqida gapirilganda uning shakli nahang balig'ining umurtqa suyagidagi arradek bo'lib, rad

etuvchilar uchun ofatdek; "م" – "mim" harfi ilon nafasidek o't sohib, yo'l boshida og'zini ochgan holda yotadi degan tashbehlardan foydalaniladi. Shu tariqa Navoiy ushbu jumladagi qolgan harflarni ham mazkur maqsadga xizmat qildiradi va kitobat (harf) san'atining betakror namunasini yaratadi.

Ikkinchi toifa, ya'ni qabul qiluvchilarga to'xtalinganda endi bu harflarning ijobiy ma'no kasb etishini kuzatamiz. Xususan, "س" "sin" harfi endi salomatlik yo'lining zinasiga o'xshatilsa, "م" – "mim" harfi maqsad manzilidagi buloq boshiga nisbat berilganligini ko'rish mumkin. Bularning barchasida Navoiyning yuksak badiiy salohiyati namoyon bo'ladi.

Toshlijali dostonida esa Navoiy boshlab bergan bu usul yanada rivojlantirilib, dostonning dastlabki uch bobi "basmala"-ga bag'ishlangan, boshqacha aytganda, unda "bismilloh" oyatining kitobat san'ati asosidagi talqini 3 ta bobda alohida-alohida davom etadi. Toshlijali Yahyo ham "Gulshan ul-anvor" dostonini "Bismillahir rohmanir rohim" oyatini badiiy talqin qilish bilan boshlaydi:

Bismillahir rahmanir rahim

Kafle-i ilmi alim ü hakim [Yahyabey 2016, 11].

Dostondagi "sin" harfi bilan bog'liq talqinga e'tibor qaratsak. Navoiyda:

"Sin"i salomat yo'lining ziynasi,

Balki saodat yuzi oyinasi [Navoiy 1999, 6].

Toshlijalida:

Bası beka alemler ser-defteri

Sîni selamet ilinün serveri [Yahyabey 2016, 11].

Basmalaning o'zi va uni tashkil etuvchi harflar va motivlar bilan bog'liq o'xshashliklar ham talaygina. "Ha" saxovat eshigining halqasiga, "ra"lari jazba yetgan solikka, "nun" harfini kavsar suvi to'lgan qadahga o'xshatiladi. Shoir uning nuqtasini Ka'baning Hajar ul-avsd toshiga qiyoslaydi. Shoir ikkinchi va uchinchi basmalada ham go'zal o'xshatishlar bilan davom etadi.

Ikkinchi basmala:

Bismillahir rahmanir rahim

Serv-i gülistan-ı kelam-ı kadim [Yahyabey 2016, 12].

Uchinchi basmala:

Bismillahir rahmanir rahim

Sünbül-i gülzar-ı kelam-ı kadim [Yahyabey 2016, 13].

kabi baytlar bilan boshlanadi.

Dostonning ikkinchi bobidan boshlab Navoiy "Xamsa"sining yana bir o'ziga xos jihatiga duch kelamiz. Navoiygacha yozilgan "Xamsa"larda boblarga alohida sarlavha qo'yilmagan. "Hayrat ul-abror"ning ikkinchi bobidan boshlab Navoiy saj'ning go'zal namunasi orqali bobning umumiy mazmun-mohiyatini ochib beruvchi nasriy sarlavhalardan foydalanadi. Shoir sarlavhalarni nomlashda hamisha ham bir xil andozadan kelib chiqmagan: zarur paytlarda murakkab shakllarni qo'llagan, ayrim o'rinlarda oddiy ifoda usullaridan foydalanish bilan cheklangan. Aynan shu holatni "Gulshan ul-anvor"da ham uchratamiz. Masalan, dostonning yozilish sabablari bilan bog'liq bob sarlavhasi quyidagicha: **"Ahbar-i ahyar-i ulu'l-elbab ve izhar-i i' tizar-i sahibul-kitab"**. Aynan shu bobda Navoiyga quyidagicha ta'rif beriladi:

*Mir Nevayi gül-i bi-hardur
Hamsesi bir nafe-i Tatar"dur
Sözleridür işk odunun sarsarı
Her biri bahr-ı şazelün gevheri
Gerçi şakıl oldı dili zer gibi
Kiymetinün keşreti gevher gibi.
Vasf idemem zat-ı hiredmendini
Ayn-ı acem görmedi manendini [Yahyabey 2016, 15].*

Shu tariqa har ikkala doston muqaddimasi hamd, na't, o'zi ergashgan shayx madhi, o'zidan avval "Xamsa" yozgan shoirlarga bag'ishlangan boblar bilan davom etadi. "Hayrat ul-abror" dostoni muqaddimasi 21 bobni tashkil etsa, "Gulshan ul-anvor"da muqaddima 19 bobni tashkil etadi.

Xamsachilik tarixida doston yozgan deyarli har bir ijodkor o'zi ergashgan shayx haqida alohida bob ajratadi. Undan so'ng shayxlar, ularning darajalari haqida dostonlarida to'xtalib o'tadi.

Alisher Navoiy hamda Toshlijali Yahyobey dostonlarida ham shayxlar qanday bo'lishi haqida yozadi va ularni tasniflab chiqadi.

"Hayrat ul-abror"da jami 12 ta shayx tarixiy shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Alisher Navoiy "Hayrat ul-abror" dostonidagi Ibrohim Adham bilan bog'liq Ibrohim Adhamning Ka'baga namoz o'qish bilan borgani va Robiya Adaviyaga esa Ka'baning o'zi unga muhtoj bo'lib kelgani haqidagi hikoyat keltiriladi. Ibrohim Adham Xudoga xizmatning yo'li deb namoz va ibodatga beriladi. Robiya Adaviya esa niyozmand, ya'niki u oshiq, yonib-kuyib faqat Xudoni sevgan, u Alloh ishqini birinchi o'ringa qo'ygan edi. Navoiy mana shunday oshiqona sadoqatni zohiriy toat-ibodatdan ustun qo'ygan.

Bu bilan Navoiyni islom dinining mohiyatini soʻfiyona ruhda idrok etgan.

Yahyobey Toshlijali “Gulshan ul-anvor” dostonida islom shartlari, ibodat va islom masalalariga alohida oʻrin ajratadi. Buni dostonning har bir bobida koʻrishimiz mumkin. Dostondan oʻrin olgan Ibrohim Adham bilan bogʻliq hikoyatda Ibrohim Adhamning oxiratdan, qiyomatdan qoʻrqqani va taqvo yoʻliga kirgani haqida hikoya qilinadi.

Ibrohim Adham bir kechada shon-shuhratini oshirish uchun katta ziyofat uyushtiradi.

*Il gözine žahiri vıran olan
Batını gencıne-i yezdan olan
Mertebe-i saltanatından geçen
Gün gibi şevk ile velayet açan
şahlarun alemi vü aẓamı
Kutblarun muhteremi edhemi
Bir gice bir alı ziyafet ider
Begleri dıvanına davet ider
Came-i fahirlerini giydi hep
Zıneti oldu aceb-ender-aceb
Yani bu oldu şarazı niyyeti
şayi ola Şöhret ile Şevketi* [Yahyabey 2016, 75].

Mehmonlar devonda uni kutib oʻtirgan chogʻida sultonning yuziga ari nish uradi. Yuz-koʻzlari shishib, boʻrtib turgan sulton shu holatda devonga keladi.

*Bir eşek arısı yüzini sokar
Yüzi şişer aklı şaşar küp düşer
Yaş tulumı gibi kabarur yüzi
Ayı ödine döner iki gözi
şişmez idi böyle şurür itmese
Daireden taşra mürür itmese
Yüzi havalandı mişal-i habab
Aşladı ah eyledi itdi hicab
Kılmasa dünyası ile iftihar
Bozmazıdı süratını rüzgar* [Yahyabey 2016, 78].

Devonda shovqin koʻtariladi va yigʻilganlar sultonga nima boʻlganini soʻraydi. Sulton ularga aridan yengilgan kishi dunyo sultoni boʻla olmaydi, deb javob beradi. U saltanatdan voz kechib, bu-tun mulkini xalqqa taqsimlaydi. Faqirlik yoʻlini afzal koʻrgan sulton karomatlar koʻrsata boshlaydi.

*Didi ki hiç ola mı şah-ı cihan
Bir eşek arısına maşlûb olan
Anmanuz ol padşehün şevketin
Bir eşek arısı boza süretin
Mail olup fakr u fenadan yana
şahluşından geçüp oldu geda
Mamelekin eyledi halka ata
Kıldı abasını kaba-yı beka
Geldi ana keşf u keramat-ı Hü
İtdi heyûlasını mir'at-ı Hü
Ehl-i tarîkat ki güzêr itdiler
Ayn-ı tettebbula nâzar itdiler
Bir elem-i aleme bulsa vusûl
Anı bilür kim neden olmışdur ol
Kendüyi anlar bilür idrak ider
Mana yüzi haşîlini çak ider [Yahyabey 2016, 80].*

Mazhab ahli har bir narsaga uning mohiyatini to'liq anglagan holda qarashini ta'kidlagan Yahyobey Toshlijali dunyoni qadrlash kerak emas deb hisoblaydi. Demak, umrini oxirini so'fiylikda o'tkazgan Toshlijali Yahyobey o'z dostonida shayxlar va avliyolar uchun alohida bob ajratgani bejiz emas.

Dostonda shoir vahdati vujud, haqiqati Muhammadiya, ilohiy ishq haqida so'z yuritadi. Dostonda mavqeyi koinot bo'lgan inson so'fiylik odoblari, komil murshid, nafs uchun kurash, ba'zi tasavvufiy atamalar va mashhur mutasavvuflar, valiylik darajalari haqida so'z boradi.

Dostonlardagi shayxlar timsolini quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin:

- a) dostonning muqaddimasida zikr etilgan shayxlar;
- b) dostonning asosiy qismiga ilova tarzida keltirilgan hikoyatlar qismida tasvirlangan shayxlar.

"Gulshan ul-anvor" dostonida zikri keltirilgan shayxlarning 4 tasi tarixiy shaxslar bo'lib, ular Muhammad Dede, Ibrohim Adham, Abdulloh Ansoriy, Jaloliddin Rumiylardir. "Hayrat ul-abror"da esa jami 12 ta shayx tarixiy shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Har ikkala dostonda No'shiravoni Odil, Ibrohim Adham, Abdulloh Ansoriy bilan bog'liq hikoyatlar mavjud. Alisher Navoiy dostonida No'shiravoni Odil haqidagi hikoyat adab bilan bog'liq tarzda talqin qilingan va No'shiravonning hali podshohlik taxtiga

o'tirmagan, ya'ni shahzodalik davrini o'z ichiga olsa, Toshlijali dostonida No'shiravoni Odil haqidagi hikoyat qahramonning podshohlik davriga mansub. Toshlijali No'shiravon timsoli orqali podshoh qanday sifatlarga ega bo'lishi kerakligini uqtiradi va mamlakat aholisi uchun No'shiravonni namuna sifatida ko'rsatadi.

"Hayrat ul-abror" dostonida shayx Abdulloh Asoriy haqidagi hikoyatda ibodatni do'zaxdan qutulish yo jannatga kirish uchun emas, balki Haq taolo buyrug'iga so'zsiz amal qilish deb bilish lozimligi to'g'risida so'z borsa, "Gulshan ul-anvor" dostonida keltirilgan Abdulloh Ansoriy haqidagi hikoyatda ota-o'g'il munosabatlari tarbiya va odob masalalariga bog'liq tarzda talqin qilingan.

Alisher Navoiy shayxlar bilan bog'liq nazariy masalalarni dostonning maqolalatlar qismida bayon qiladi. Yahyobey Toshlijali esa dostonning so'nggi faslida valiylik bilan bog'liq darajalarni keltirib, ularni 7 ta deb ko'rsatadi.

Adabiyotlar

- Алиев, Г. 1985. *Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока*. Москва: Наука.
- Levend, A.S. 1965. *Ali Şir Nevar: hayatı, sanatı va şahsiyeti*. Ankara.
- Араслы, Н.Г. 1969. *Низами и турецкая литература*. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Баку.
- Islom ensiklopediyasi*, 156-157. 2011. Istanbul.
- Latîfî. 2000. *Tezkiretü's-şu'ara ve tafsiratü'n-nuzamâ*. Haz. Rıdvan Cânım, Ankara.
- ISLÖM ANS., 1997, C.13. 345.
- Arasly N. 1980. *Nizami va turk edabyati*. Baki: Elm.
- Юсупова, Д. 2008. Алишер Навоий "Хамса"сида мазмун ва ритмнинг бадиий уйғунлиги. Филол. фан. ном. дисс. Тошкент.
- Taşlıcalı Yahya Bey. 2016. *Gulsen ul-envar*. Istanbul.
- Юсупова, Д. 2016. *Ўзбек мумтоз ва миллий уйғониш адабиёти*. Тошкент: TAMADDUN.
- Хондамир Гиёсиддин бинни Ҳумомиддин. 2015. *Макорим ул-ахлоқ* (Яхши хулқлар). Форсчадан К. Раҳимов таржимаси. Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат университети.
- Юсупова, Д. 2016. *Ўзбек мумтоз ва миллий уйғониш адабиёти (Алишер Навоий даври)*. Тошкент: ТАМАДДУН.
- Рустамий, Алибек. 1999. *Бисмиллоҳнинг маъноси*. Тошкент: Фан.
- Кароматов, Ҳ. 1999. *Ўзбек адабиётида Қуръон мавзулари (адабий-тарихий таҳлил)*. Филол. фан. док. дисс. ... автореф. Тошкент.
- Воҳидов, Р. 1994. *Алишер Навоий ва илоҳиёт*. Бухоро.
- Имомназаров, М. 2015. *Навоийшуносликка кириш*. Тошкент.
- Муҳиддинов, М. 2005. *Комил инсон – адабиёт идеали*. Тошкент: Маънавият.

Давлатов, О. 2017. Алишер Навоий шеърятда Қуръон оятлари ва ҳадисларининг бадиий талқини. Филол. фан. бўйича фал. док. дисс. ... (PhD) автореф. Самарқанд.

Comparison of Alisher Navoi's "Hayrat ul-Abror" and "Gulshan ul-Anvar" epics by Yahyobey Tashlijali

Diyora Abduljalilova¹

Abstract

In literary studies, there are works created within the framework of certain literary traditions and interactions, which are important to study in a comparative way. In particular, the study of the works created within the framework of the eight-century-old tradition of homogenization based on the principles of interaction and reflection, objectivity and syncretism is one of the current issues. In this sense, researching the literary relations between the Uzbek and Turkish peoples, whose language, culture, customs and traditions are close to each other, on the basis of the tradition of homogenization, is the demand of the time. This article talks about the comparison between Alisher Navoi's "Hayrat ul-Abror" and Yahyobey Tashlijali's "Gulshan ul-Anvar" epics.

Key words: *Hamsa tradition, "Hayrat ul-Abror", "Gulshan ul-Anvar", plot, introduction.*

References

- Aliev, G. 1985. *Temi i syuzeti Nizami v literaturax narodov Vostoka*. Moskva: Nauka.
- Levend, A.S. 1965. Alı Şır Nevar: *hayatı, sanatı va şahsiyeti*. Ankara.
- Араслы, N.G. 1969. *Nizami i tureskaya literatura*. Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Baku.
- Islom ensiklopediyasi*, 156-157. 2011. Istanbul.
- Latîfî. 2000. *Tezkiretü's-su'ara ve tabsıratü'n-nuzamâ*. Haz. Rıdvan Cânım, Ankara.
- ISLOM ANS., 1997, C.13. 345.

¹ *Diyora A. Abduljalilova* – independent researcher, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: d.abduljalilova@mail.ru

ORCID ID: 0009-0007-2656-9894

For citation: Abduljalilova D.A. 2022. "Comparison of Alisher Navoi's "Hayrat ul-Abror" and "Gulshan ul-Anvar" epics by Yahyobey Tashlijali". *Golden scripts* 4: 47-64.

- Arasly N. 1980. *Nizami va turk edabyati*. Baky: Elm.
- Yusupova, D. 2008. *Alisher Navoiy "Xamsa" sida mazmun va ritmning badiiy uyg'unligi*. Filol. fan. nom. diss. Toshkent.
- Taşlıcalı Yahya Bey. 2016. *Gulsen ul-envar*. Istanbul.
- Yusupova, D. 2016. *O'zbek mumtoz va milliy uyg'onish adabiyoti*. Toshkent: TAMADDUN.
- Xondamir G'iyosiddin binni Humomiddin. 2015. *Makorim ul-axloq* (Yaxshi xulqlar). Forschadan K. Rahimov tarjimasi. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at universiteti.
- Yusupova, D. 2016. *O'zbek mumtoz va milliy uyg'onish adabiyoti (Alisher Navoiy davri)*. Toshkent: TAMADDUN.
- Rustamiy, Alibek. 1999. *Bismillohning ma'nosi*. Toshkent: Fan.
- Karomatov, H. 1999. *O'zbek adabiyotida Qur'on mavzulari (adabiy-tarixiy tahlil)*. Filol. fan. dok. diss. ... avtoref. Toshkent.
- Vohidov, R. 1994. *Alisher Navoiy va ilohiyot*. Buxoro.
- Imomnazarov, M. 2015. *Navoiyshunoslikka kirish*. Toshkent.
- Muhiddinov, M. 2005. *Komil inson – adabiyot ideali*. Toshkent: Ma'naviyat.
- Davlatov, O. 2017. *Alisher Navoiy she'riyatida Qur'on oyatlari va hadislarining badiiy talqini*. Filol. fan. bo'yicha fal. dok. diss. ... (PhD) avtoref. Samarqand.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo’lyozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalariga bag’ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo’ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo’lyozmalar yil davomida o’zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o’z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo’lsa, unda qo’lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo’lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochtasiga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo’yicha MS Word menejerini qo’llash lozim.

Barcha qo’lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig’i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o’ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo’lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so’zdan iborat bo’lishi kerak.

100–150 so’zdan iborat o’zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so’zdan kam bo’lmagan kalit so’zlar (o’zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro’yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo’lishi mumkin) 1500 so’zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so’ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo’limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to’q bo’yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o’zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo’lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o’ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 12. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62